

دعا؛ راز و نیازی خالصانه با معبود یکتا

نهاد هستی در اصل وجود خود و در جمیع حالت‌ها و حاجت‌هایش لحظه‌ای از دعا جدا نیست و وجود دعا از لوازم حتمی و ضروری است که همه مخلوقات از آن برخوردار و به آن مفتخرند.

نهاد هستی در اصل وجود خود و در جمیع حالت‌ها و حاجت‌هایش لحظه‌ای از دعا جدا نیست و وجود دعا از لوازم حتمی و ضروری است که همه مخلوقات از آن برخوردار و به آن مفتخرند.

در ایام ماه مبارک رمضان، دعا به عنوان محوری ترین موضوع مورد توجه مردم، نقش مهمی در عبادات خالصانه به درگاه حضرت احدیت دارد.

به نوعی می‌توان اذعان کرد که دعا در این ماه بسیار پر رونق‌تر از ماه‌های دیگر است و بسیاری از افراد حاجات خود را در این ماه با تضرع تمام از خداوند مهربان طلب می‌کنند و امید به برآورده شدن حاجات در ماه مبارک رمضان دارند.

* پیشینه دعا

تاریخ دعا را می‌توان با پیدایش انسان قرین دانست، زیرا انسان هرگز از نیازمندی‌ها جدا نبوده و در درون و بیرون خود این احساس را داشته است که باید در پناه قدرتی آرام بگیرد.

بنابراین، هرگز تاریخ بشر از توجه به مبدأ عالم تهی نبوده است.

کاوش‌ها نشان می‌دهد که حتی در دورترین زمان‌ها، معبد و مسجد جزء واقعیت‌های غیرقابل انفکاک زندگی بشر بوده‌اند، حتی آن زمان که بشر توان تصور یک مبدأ نامتناهی و قدرت مطلق را نداشته و به اشتباه به بت‌ها پناه می‌برده و از آنها یاری می‌جسته و زندگی پرمجرای خود را با امیدواری به مبدأ ناشناخته چیره بر همه قدرت‌ها توأم می‌ساخته است.

راز نهاد هستی، ارتباط محض با خالق هستی است. گویی سر حضور زبان نیز در درخواست از مبدأ متعال بر استمرار فیض است. بدین معنا که وجهه خاص هر موجود، ارتباط با غنی مطلق است که لحظه به لحظه، هستی او در گرو عطا و فضل وی می‌باشد. بنابراین، هستی با تمام حقیقتش، زبانی است که درخواست بقای خود را می‌نماید، چه اگر کمتر از «#آنی» عطا می‌خورد در پیغ کند، همه چیز هیچ خواهد گردید. از این رو، فرمود:

«#وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنْزِلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَّعْلُومٍ»؛ (حجر 21)

هیچ چیزی در عالم نیست جز آن که گنجینه‌های آن نزد ماست، ولی ما از آن بر عالم خلق به جز به قدر معینی که مصلحت است، فرو نمی‌فرستیم.

و نیز فرمود: «#إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ»؛ (ابراهیم 19)

اگر بخواهد نسل شما آدمیان را در زمین نابود می‌کند و خلقي دیگر می‌آورد.

محققان از این درخواست باطنی به «#دعای تکوینی» یاد کرده‌اند. البته هم‌چنان که سؤال در طلب اصل وجود، تکوینی است، در احوال طبیعی موجودات نیز، مسئله از همین قرار است. کودکی که از مادر متولد می‌شود، با زبان حال از خدای مهربانش غذای متناسب با لب و دهان و حلقوم و دستگاه گوارش کودکانه خود طلب می‌کند؛ چنان که هرکس دیگر نیز متناسب با سیستم خلقت خود، تکویناً غذا و لباس و دوا و احتیاجات دیگر را درخواست می‌کند و خداوند در پاسخ همین دعا و سؤال تکوینی، در قرآن کریم می‌فرماید:

«#وَأَتَاكُمْ مِنْ كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ»؛ (ابراهیم 34)

از هرچه درخواست کنید، به شما ارزانی داشته است.

بنابراین، نهاد هستی در اصل وجود خود و در جمیع حالت‌ها و حاجت‌هایش لحظه‌ای از دعا جدا نیست و وجود دعا از لوازم حتمی و ضروری است که همه مخلوقات از آن برخوردار و به آن مفتخرند.

* چه قدر دعا می‌کنیم؟

همچنان که در ابتدا اشاره کردیم، ماه مبارک رمضان یکی از ماه‌هایی است که بازار دعا و نیایش به درگاه خداوند متعال در آن داغ است و احادیث و روایات فراوانی هم از معصومین (ع) به جای مانده که همگی بر انجام دعا در این ماه تأکید دارند.

حال به راستی مردم ما در این ماه چقدر دعا می‌کنند؟

حسین رستم خانی، کارمند آموزش و پرورش در پاسخ به این سؤال می‌گوید: معمولاً سعی می‌کنم در این ماه و پس از هر نمازی دعا کنم اما متأسفانه در ماه‌های دیگر کمتر چنین توفیقی دارم.

وی می‌گوید: به نظر من بهترین وقت برای دعا پس از نماز صبح است که انسان آرامش خاصی دارد.

وی در پاسخ به این سؤال که چرا در ماه‌های دیگر دعا کمتر مرسوم است، می‌گوید: شاید به این علت است که ماه مبارک رمضان

این فرصت را فراهم می کند که انسان بتواند با خدای خود خلوت کند و به راز و نیاز بپردازد و به احترام اینکه آدمی روزه دار و به نوعی میهمان خداوند است همین موضوع خود به انگیزه ای قوی برای انجام دعا مبدل می شود. به بیان دیگر باید گفت همین که انسان متوجه شود که در میهمانی معبود ابدی است خود به خود انگیزه انجام دعا و نیایش در وجود او قوی تر از ماه های دیگر می شود.

فرشته امیری، دبیر قرآن در یکی از دبیرستان های منطقه 12 تهران نیز به اهمیت دعا در ماه مبارک رمضان اشاره می کند و می گوید: رسانه ها خصوصاً صداوسیما باید در این ماه برنامه های متعددی درباره نقش و جایگاه و اهمیت دعا در ماه رمضان پخش کنند، چرا که احتمال استجابت دعا در این ماه خصوصاً در شب های پر فضیلت قدر بیشتر است.

ایشان در پاسخ به این سؤال که چرا در ماه های دیگر رغبت به انجام دعا در مقایسه با ماه مبارک رمضان کمتر است می گوید: در ماه های دیگر شاید به دلیل مشغله های کاری فراوان افراد وقت و حوصله کافی برای دعا کردن نداشته باشند اما چون ماه مبارک رمضان به نوعی فصل دعا و راز و نیاز به درگاه خداوند منان است به همین دلیل انسان خود را به معبود خویش نزدیکتر می بیند و تمایل به دعا و طلب حاجت نیز بیشتر می شود. از طرفی هم لذت عبادت و راز و نیاز در این ماه بسیار بیشتر از ماه های دیگر است، فقط به شرطی که توفیق درک این ماه را داشته باشیم.

* درک ماه مبارک رمضان و اوج دعا

متأسفانه انسان گاهی از فضیلت دعا و ارتباط تنگاتنگ با معبود یگانه خود سخت غافل می ماند و به توهّم آن که یاد خدا در گرو ارتباط اختیاری او است و به انتخاب و عملکرد او وابسته است، از کلمه دعا جز همین حرکت معمول، چیزی درک نمی کند. حجت الاسلام والمسلمین محمد مهدی مرادی کارشناس علوم قرآنی و مدرس حوزه علمیه قزوین در گفت و گو با خبرنگار فارس به نقش و اهمیت دعا اشاره می کند و می گوید: یکی از کمالات روح انسان این است که حاکمیت مطلق خداوند متعال را در گستره نظام هستی درک کند و از اطلاق «إِنَّ الْحُكْمَ إِلَّا لِلَّهِ» (یوسف 40) فرمان تنها از آن خداست، آگاه گردد و بداند که در تمام عالم هستی جز یک حاکم واحد وجود ندارد و هر حرکت و سکونی، در افق اراده ازلی او بوده و خارج از حکم ابدی و لایزالی او نخواهد بود. همین مسئله خود سبب می گردد تا اهمیت و نقش دعا در نهاد آدمی نهادینه شود و به یک ارزش واقعی مبدل گردد و بداند که برای تحقق خواسته های خود باید فقط به یک منبع ازلی و ابدی که همان ذات اقدس الهی است متوسل شود و بداند که با همین توسل و توکل است که می تواند از موانع و مشکلات موجود رهایی یابد.

این مدرس حوزه علمیه قزوین در ادامه همین بحث به شرایط استجابت دعا اشاره می کند و می گوید: دعا باید همراه با حضور قلب و با خشوع و تضرع همراه باشد تا پذیرفته شود.

وی می گوید: دعایی که لفظی و بدون حضور قلب باشد، دعایی زبانی است و چندان تأثیری نمی تواند داشته باشد، از همین رو دعا نیز انواع و اقسامی دارد که شرح آن بسیار مفصل است.

* دعای مصداقی

علمای بزرگ دینی دعا را دارای انواع و اقسام مختلف می دانند و معتقدند که هر دعایی دارای شرایط خاصی است. آیت الله حسن ممدوحی، عضو جامعه مدرسین حوزه علمیه قم و نماینده مردم کرمانشاه در مجلس خبرگان رهبری به دعای مصداقی به عنوان یکی از اقسام مهم دعا اشاره می کند و به خبرنگار فارس می گوید: دعای مصداقی دعایی است که در آن زبان با قلب همراه بوده و ترجمان آن است. این نوع دعا، مصداق راستین و حقیقی دعا بوده و به اجابت بسیار نزدیک است. البته گاهی ممکن است ظاهراً اجابت نشود که اگر چنین باشد می توان گفت مصلحتی در کار بوده، با این تفسیر، دعای مصداقی عبادتی است که اجر قطعی بر آن مترتب است.

از حضرت آیت الله ممدوحی می پرسیم که چرا برخی از دعاها مستجاب نمی شود و یا در اجابت آن تاخیرهای بلندمدتی رخ می دهد؟ ایشان در پاسخ می گوید: تأخیر در اجابت فقط از مصلحتی برخاسته که خداوند متعال بر اسرار آن آگاه است؛ چنان که امیرمؤمنان (ع) در سفارش خود به امام حسن (ع) می فرماید: «و رُبَّمَا سَأَلْتَ الشَّيْءَ فَلَا تَوْتَاهُ وَ أَوْتَيْتَ خَيْرًا مِنْهُ عَاجِلًا أَوْ أَجَلًا، أَوْ صَرَفَ عَنْكَ لِمَا هُوَ خَيْرُ لَكَ، فَلَرُبَّ أَمْرٍ قَدْ طَلَبْتَهُ فَبِهِ هَلَكَ دِينَكَ لَوْ أَوْتَيْتَهُ»؛ چه بسا از خداوند متعال چیزی را درخواست می کنی که به تو عطا نمی کند، ولی در عوض آن خیر دنیایی یا آخرتی دیگری به تو می رساند. آن چیز از تو منع شده، زیرا خیر تو در آن نبوده؛ چه بسا امری را طلب می کنی، ولی نمی دانی که اگر بدان برسی هلاک دین، نصیب تو خواهد شد.

عضو مجلس خبرگان رهبری در ادامه همین بحث می گوید: گاهی در دعا لفظ و معنا با هم مطابقت دارند و دل و زبان باهم سازگارند، اما مشکل در محدودیت علم شخص دعا کننده است؛ به این معنا که اگر فرد دعا کننده بر اسرار و تبعات دعا و حاجت خود واقف بود، نه تنها آن را نمی خواست، بلکه عمیقاً از آن دوری می جست، نقل شده است:

انه سمع أمير المؤمنين (ع) رجلاً يقول: اللهم اني أعوذ بك من الفتنه. قال (ع): أراك تتعوذ من مالك و ولدك، يقول الله تعالى: (انما أموالكم و أولادكم فتنه) (انفال 28) و لكن قل: اللهم اني أعوذ بك من مضلات الفتن؛

حضرت امیرمؤمنان (ع) شنید که مردی می گوید: خدایا از فتنه ها به تو پناه می برم! حضرت فرمود: تو با این دعا از خدا می خواهی از زن، فرزند و اموال دوری گزینی، زیرا خداوند متعال می فرماید: «و أولادکم و أموالکم فتنه»؛

اولاد شما، فتنه و براي آزمون شما هستند.» پس به جاي آن بگو: خدايا! فتنه هاي گمراه كننده را از من دور ساز. اين فرد در دعاي خود، دوري از مال و فرزند خود را مي خواست و نمي دانست كه از آنچه مي خواست بيزار بود. اميرمؤمنان(ع) در جاي ديگر مي فرمايد:

رب أمر حرص الانسان عليه، فلما أدرکه ود أن لم یکن أدرکه؛

چه بسا چيزي كه انسان براي رسيدن به آن حريص است، ولي وقتي به آن مي رسد دوست مي دارد كه اي كاش هرگز به آن دست نمي يافت.

آيت الله ممدوحی مي گويد: بسياري از ما در نيابش هاي خود از خدای متعال چيزهايي مي خواهيم كه به راستي و در واقع آنها را نمي خواهيم، ولي خدای منان ديد کوتاه ما را جبران مي فرمايد و آن خواسته ها را عطا نمي كند.

عضو جامعه مدرسين حوزه علميه قم به نگراني ما در عدم اجابت برخي دعاها اشاره مي كند و مي گويد: چه بسا ما از عدم اجابت دعايمان نگران مي شويم و نمي دانيم كه گلایه از عدم اجابت، چهل ديگري غير از چهل اول است؛ حافظ مي گويد:

حافظ از چشمه حكمت به كف آور جامي / بو كه از لوح دلت، نقش جهالت برود

در اين باره، در دعاي «؛افتتاح» آمده است:

فان أبطأ عني عتبت بجهلي عليك، و لعل الذي أبطأ عني هو خير لي لعلمك بعاقبه الأمور، فلم أر مولی کریماً أصبر علی عبد لئيم منك علي، يا رب؛

اگر اجابت دعا به تأخير افتد، به واسطه ناداني تو را عتاب مي كنم، درحالي كه شايد تأخير آن براي من خير باشد، زيرا تو از عاقبت امور آگاهي. بنابراين، مولاي كريم، شكياتر از تو بر بنده فرومايه ندیده ام، اي پروردگار من!

طبق روايتي امام صادق(ع) به راوي دستور مي دهد:

واعرف طرق نجاتك و هلاكك، كيلا تدعوالله بشيء منه هلاكك و أنت تظن فيه نجاتك، قال الله - عز و جل-: «؛ويدع الانسان بالشر دعاءه بالخير و كان الانسان عجولاً»؛ راه هاي نجات و هلاكت خويش را بشناس، تا چيزي را از خدا نخواهي كه هلاك تو در آن است، درحالي كه گمان مي كني نجات تو در آن است. خداوند- عزوجل- مي فرمايد: «؛انسان همانند دعا كردن براي خير خود براي شر خود دعا مي كند و به راستي كه انسان بسيار عجول است.»

آيت الله ميرزا جواد آقا ملكي تبريزي در اين باره مي فرمايد:

سر عدم استجابت برخي دعاهاي نيكان آن است كه اجابت آن دعا به ضرر آنان است. از اين رو، خداوند در عوض آن، آنچه را كه به خيرشان است به آنها عطا مي كند و اين اجابت واقعي دعا محسوب مي شود.

* آيا نفرين محب در حق محبوب مستجاب مي شود؟

در روايت آمده است: «؛پيامبر اكرم از خداوند متعال خواست تا نفرين محب در حق محبوب را به اجابت نرساند.» زيرا نفرين محب در حق محبوب، خواست واقعي او نيست و از اين رو، پروردگار عالم نيز آن را اجابت نمي فرمايد.

اما گاهي دعاكننده در اثر ناآشنائي يا بي توجهي، لفظ دعا را به صورت غلط به كار مي برد، درحالي كه درخواست روحي او خلاف آن را اراده كرده است.

در روايت و اخبار، از اين عمل به دعاي «؛ملحون» تعبير شده است.

امام جواد(ع) فرموده است:

ما استوي رجلان في حسب و دين قط الا كان أفضلها عندالله - عزوجل - أدبهما.

قال: قلت: جعلت فداك قد علمت فضله عند الناس في النادي و المجالس. فما فضله عندالله- عزوجل-؟ قال(ع): بقراءة القرآن كما أنزل و دعائه الله- عزوجل- من حيث لايلحن، و ذلك أن الدعاء الملحون لا يصعد الي الله- عزوجل-.

هرگاه دو نفر در حسب خانوادگي و ديني با يكدیگر مساوي بودند، برترين آنها، مؤدب ترين شان است. عرض كردم: فدايت شوم، مي دانم در نزد مردم و مجالس آنها فضيلت دارد. فضيلت در نزد خداوند- عزوجل- به چه چيز است: فرمود: به قرائت قرآن به صورتي كه نازل شده و دعا به درگاه خداوند- عزوجل- به صورت درست، نه غلط؛ زيرا دعاي غلط به درگاه خدا صعود نمي كند.

بايد توجه كرد كه جمله: «؛و دعائه الله من حيث لايلحن.» به منزله مدح دعاي ملحون نيست، زيرا هرگاه كلمات دعا صحيح ادا شود، مقصود را بهتر ادا مي كند و دنباله فرمايش امام جواد(ع) كه فرمود: «؛أن الدعاء الملحون لا يصعد الي الله؛ دعاي ملحون به سوي خدا بالا نمي رود.» نيز دلالت بر اين دارد كه دعا به صورت ملحون و غلط بالا نمي رود، زيرا اجابت دعا لطفي عظيم است كه خداوند بر بندگان روا داشته است و هرگز خلاف آن واقع نمي گردد و خداوند آن را به صورت درست بالا برده و اجابت مي كند.

* استجابت دعا به زبان غير عربي

از آيت الله ممدوحی درباره استجابت دعا به زبان غير عربي سؤال مي كنم، وي مي گويد: فرموده پيامبر اعظم(ص) است كه:

ان الرجل الاعجمي من امتي ليقراً القرآن بعجمته فترفعه الملائكة علي عربيته؛

گاه فرد غير عرب از امت من قرآن را با زبان خود مي خواند، ولي فرشتگان آن را به صورت عربي بالا مي برند.

اين سخن پيامبر اسلام(ص) گوياي اين نکته مهم است كه اصل در دعا و مناجات با حق، ارتباط روحي است. در همين باره نقل است:

شخصي خدمت اميرالمؤمنين(ع) رسيد و عرض كرد: امروز «بلال» با مرد عربي مناظره مي كرد، در حين سخن مرتكب اشتباهي در لفظ شد و آن مرد به او خنديد. اميرالمؤمنين فرمودند:
اي بنده خدا! مقصود از اعراب كلام و استوار ساختن آن، استوارسازي و پاكيژه نمودن اعمال است. اعراب و استوارسازي سخن براي فلاني چه نفعي خواهد داشت وقتي كه اعمال او بسيار زشت و نادرست باشد و به «بلال» چه چيزي ضرر مي رساند در صورتي كه اعمال او بسيار استوار و پاكيژه باشد؟!

* دعاي قلبي چيست؟

عضو جامعه مدرسين حوزه علميه قم در تعريف دعاي قلبي چنين مي گويد: دعاي قلبي يعني در آن لفظ وجود ندارد، بلكه فقط قلب متوجه خداوند است و پيوسته اين ارتباط باطني و راستين بين عبد و رب برقرار مي باشد و درواقع، اين گونه دعا، حقيقت دعا و بهترين حال يك انسان است.

وي مي گويد: گاه انسان خواسته اي دارد و باطنا آن را مي خواهد، ولي آن را به زبان نمي آورد و از خدائي خود درخواست نمي كند. خداوند متعال اين گونه خواسته ها را نيز اجابت مي كند و اين اجابت در اثر عمل شايسته اي است كه چنين شخصي قبل انجام داده يا به خاطر دعائي بوده است كه براي امر ديگري داشته و بنا به مصلحتي به اجابت نرسيده است. اين مضمون هم در ادعيه و روايات زياد مشاهده مي شود. از جمله اميرالمؤمنين(ع) در دعاي «كميل» به خداوند متعال عرض مي كند:
اللهم مولاي، كم من قبيح سترته، و كم من فادح من البلاء أفلته، و كم من عثار وقيته، و كم من مكروه دفعته، و كم من ثناء جميل لست أهلا له نشرته؛

خدايا! اي مولاي من! چه بسيار زشتي كه پوشيدي و چه بلاهاي هلاك كننده كه برطرف ساختني و چه لغزش ها كه مرا از آن نگاه داشتني و چه ناخوشايندي ها كه دفع نمودني و چه مدح و ثنائي زيبا كه شايسته آن نبودم درباره من نشر دادني!